

KİTAP DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

İlhan Ekinci, *HALK, AYAN VE DEVLET: TANZİMAT DEVRİ ORDU KAZASI*, Ankara 2016, Gece Kitaplığı Yayınları, 429 s. ISBN:978-605-1805-70-2

*Abdullah BAY**

Tanıtacağımız eser, Tanzimat sonrası Ordu tarihini ayanlık bağlamında inceleyen bir araştırmadır. Çeşitli sosyal ve ekonomik sebepler yanında özellikle iltizam sistemine geçişle birlikte ortaya çıkan ayanlar, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar en azından 150 yıllık bir dönemde taşranın neredeyse tek hâkimi konumuna yükselmişlerdir. Bu baskın etkinliklerinden dolayı 150 yıllık dönem birçok tarihçi tarafından “*Ayanlar Çağı*” olarak adlandırılmıştır. Ordu şehrinde de etkili olan bu yeni yerel yöneticiler başta klasik merkez-taşra ilişkisi olmak üzere geçerli idare sosyolojisini büyük oranda değiştirmiştir. İşte bu konu üzerine birçok araştırma yapılmasına rağmen yine de en az bilinen dönem ayanlığın etkili olduğu bu yüzyıllardır. Araştırmaların giderek yoğunlaştığı bu döneme ait bilinmezlerin ortaya konulabilmesi, yerel seviyede yapılacak çalışmaları gerekli kılmaktadır. Bu sorulara cevap vermek üzere İlhan Ekinci'nin arşiv belgelerini esas alarak kaleme aldığı bu kitap, konuyu Ordu özelinde ele alan ilk çalışma olması açısından önemli bir boşluğu

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Ed. Fakültesi Tarih Bölümü/RİZE. abdullahbay1973@gmail.com

dolduracak mahiyettedir.

Yakın tarihlere kadar Ordu şehri üzerine temel bazı sözlü tarih eserleri dışında belgeye dayalı az sayıda eser bulunuyordu. Çoğunluğu Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemine ait bu eserlerin Osmanlı dönemine ait olanlarının büyük kısmı ise klasik dönemle ilgilidir. Bunlar arasında TTK tarafından yayınlanan Tahrir ve Vakıf defterlerinin ayrı bir önemi vardır. Ancak geç Osmanlı dönemi olarak ifade edebileceğimiz XVIII. ve XIX. yüzyıl Ordu tarihi hakkında araştırmalar ya yok denecek kadar az, ya da yüzeysel ve popüler mahiyette yerel-sözlü tarih ağırlıklıdır. Mevcut akademik araştırmalar ise dağınıktır. Bu eserlerin toplu halde değerlendirilmesi önemli araştırmalara temel oluşturabilir. Tanıtmaya çalıştığımız yazarın bu eseri bu açıdan söz konusu eksiklikleri giderici ve şehir tarihine önemli katkılar yapabilecek mahiyettedir.

Üç bölümden oluşan eserin ön kapağında eski Ordu şehrinin nostaljik bir fotoğrafına, arka kapağında ise eseri tanıtıcı yazıya yer verilmiştir. Ön kapakta yer alan fotoğraf Ordu şehrinin tarihî gelişimine ışık tutan bir fotoğraftır ve kitabın içeriğiyle uyumludur. Şehir daha sonra bu merkez etrafında doğu-batı istikametinde gelişecektir. Arka kapakta yer alan tanıtıcı yazıda ise insan-coğrafya etkileşimine değinilmiş, ardından konu Ordu şehri ile ilişkilendirilmiştir. Yayınevi okuyucunun yazarı tanımasını sağlamak üzere eserin arka kapağının iç yüzüne yazarın akademik geçmişini tanıtan kısa bir biyografi koymuştur.

Çalışmalarına Ordu Üniversitesi'nde devam eden İlhan Ekinci, Osmanlı dönemi Doğu Karadeniz tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan bir akademisyendir. Yöre tarihini arşiv belgelerine dayalı olarak aydınlatmaya çaba gösteren yazar, pek çok araştırmasında belgeleri yetkinlikle kullanarak önemli eserler vermiştir. Özellikle de XIX. yüzyıl Osmanlı Denizciliği, Deniz Ticareti ve Ordu Şehri üzerine birçok araştırması yayınlanmıştır.

Eserin Önsöz'ünde herhangi bir ithafa rastlanmaz. Yazar, Önsöz'de konunun önemine ve eseri yazmaktaki amacına değinmiş ve kitabın bölümleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. Giriş'e çalışmaya neden ihtiyaç duyduğunu açıklayarak başlayan yazar, coğrafyanın kültür ve sosyal hayat üzerinde yaptığı etkiye vurgu yapmaktadır. Araştırma yapmaktaki amacını ise lokal olarak seçilmiş bir coğrafyanın belli bir zaman dilimindeki sosyal ve idarî yapısını inceleme ve anlama olarak belirtmiştir. Yazar eserinde Ordu şehrinin XIX. yüzyıl tarihi üzerinde durarak özellikle ayan aileleri ile bütünleşen dönemini merkez-taşra ilişkileri açısından değerlendirmiştir. Yazar incelemesinde vadi sistemine özel bir değer atfetmekte ve bölgeyi önemli oranda bu sistemin şekillendirdiğini açıklamaktadır.

Nüfus ve Kentleşme başlığı altındaki I.Bölüm'de Tanzimat devrinden başlamak üzere Ordu şehrinin kır pazarından (Bayramlı) bölgede ticaretin

artmasıyla birlikte iskele-Pazara (Ordu-Bucak) dönüşerek kasabaya evrilmesi ve ardından gerçekleşen kentleşme süreci nüfus hareketleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde başlangıçta klasik dönem Ordu nüfusu tahrir defterlerine dayalı olarak incelenmiş, ardından özellikle Gümüşhane'den ve Rusya'dan gerçekleşen iç ve dış göçlerin değişime etkisi üzerinde durulmuştur.

Ordu Kazasında Ayanlığın Gelişimi başlığını taşıyan II. Bölümde, ayanların yükselişlerinin ve düşüşlerinin sebepleri, birbirleriyle ve merkez ile ilişkileri ve Tanzimat sonrasında dönüşümleri ele alınmıştır. Yazar, yörede ayanlığın yükselişini Osmanlı-İran savaşlarının idarî ve askerî yansımalarına ve vadi sistemine dayandırmıştır.

Tanzimat'ın Uygulanması başlığını taşıyan III. Bölümde ise, Tanzimat dönemi Osmanlı taşra modernleşmesini Ordu şehri üzerinden okumaya çalışmıştır. Bu bölüm Tanzimat'ın ilanı ve Trabzon'da uygulanması ve Ordu'da Tanzimat'ın görünümü olmak üzere iki başlık ve bu başlıklara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, merkeziyetçilik, idareciler, yerel elitler ve bunların merkezle ilişkilerini irdelemeye çalışmıştır. Yazar, eserde dönüşümün sancılarında da değinmiştir. Merkez-taşra bağlamında kaymakamlar ve müdürler arasında siyasal çekişmeler, bu arada kaza halkıyla olan ilişkileri, hükümetin merkeziyetçiliği kazada yerleştirme çabaları ve buna halkın direnci ele aldığı diğer temel konulardır.

Kitabın *Ekler* kısmında ise Ordu hakkında bilgi veren Hatt-ı Hümayun, Mahkeme Zabıtnamesi ve Nüfus Defterlerinden oluşan birkaç önemli belgenin tıpkı çevrimleri ile konu hakkında özet bilgiler sunan tablolara yer verilmiştir.

Genel olarak yazarın daha önce çeşitli dergi ve kitaplarda yayımladığı makaleleri ile çeşitli sempozyumlarda sunduğu bildirimlerinden oluşan bu eserin bazı bölümleri yeni elde edilen arşiv belgeleriyle desteklenmiştir. Yazar eseri hazırlarken önceden neşrettiği makalelerini gözden geçirerek elde ettiği yeni kaynaklarla geliştirmiş, böylece mevcut bilgiye yeni tespitler eklemiştir. Eser akademik bir dille kaleme alınmıştır. Ama bu dil insanı yormayan bir sadeliktir. Anlaşıldığı kadarıyla yazar hem akademik camiayı, hem de yerel tarih meraklılarını dikkate almış ve dili başarılı şekilde kullanmıştır. Analitik incelemenin esas alındığı eserde zaman zaman olgusal, zaman zaman da teorik içeriğe rastlanmaktadır. Öte yandan kitabın kaynakçası oluşturulurken gerekli özenin gösterilmediği müşahede edilmektedir. Zira kaynakçada eserde kullanılan arşiv belgelerine yer verilmemiş, yalnızca araştırma eserlerinin kaydedilmesi tercih edilmiştir. Eserde zaman zaman devamlılığın kesintiye uğradığı yerler bulunduğu gibi, bazı tekrarlara da düşülmüştür. Ayrıca okuyucunun ve araştırmacıların işlemlerini kolaylaştıracak indeks olmaması önemli bir eksikliklerdir.

Sonuç itibarıyla içeriği hakkında bilgi verilen eser bu şekliyle, yerel, bölge ve şehir tarihi açısından önemli bir boşluğu dolduracak mahiyettedir. Çalışma şehir tarihi araştırmalarında arşiv kaynaklarının ne kadar önemli olduğunu ispat etmekte ve Ordu tarihinin önemli bir dönemine ışık tutmaktadır. Söz konusu eser, dönemi itibarıyla Ordu tarihi, şehrin ayanları, merkez-taşra ilişkileri, göçler ve etkileri gibi benzer birçok konuyu çalışan tarihçilere ufuk açıcı bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan İlhan Ekinci'nin şehir tarihine yönelik bu eseri, hem yeni çalışmaları teşvik etmesi, hem de araştırma yapacaklara iyi bir örnek sunması açısından oldukça önemlidir. Burada bölgeyle ilgili bu değerli eseri yayımlamayı ilim ve kültür dünyamıza kazandıran Gece Kitaplığı Yayınları camiasına da teşekkür etmek isterim. Son olarak yazarın metodolojik yaklaşımlar çerçevesinde ulaştığı sonuçlar, hem tarihe meraklıların ihtiyaçlarını karşılayacak, hem de tartışmalı pek çok konuya yeni bir boyut kazandıracaktır.